

ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ”

Боровик Н.А.

Національний транспортний університет

Гаєвська Н.М.

ДерждорНДІ

Аналіз проблем сучасної науки та практики свідчить про те, що процес переходу від однієї моделі економічного розвитку до іншої, більш якісної, зумовлює появу низки феноменів, що є характерними для ринкової економіки, зокрема, і такої економічної категорії як “економічна ефективність”. Ця категорія використовується кожним суб’єктом господарювання, так як саме за її допомогою можна кількісно і якісно оцінити соціально-економічний стан об’єкту.

Можна сказати, що до категорії “ефективність” активно звертались у командно-адміністративній економіці. Це засвідчує наявність великої кількості різних методик визначення економічної ефективності [1-5].

Наукова література по-різному тлумачить поняття “економічна ефективність”, його властивості та елементи. Різноманітність думок з цього приводу пояснюється, зокрема, багатоаспектністю та багатогранністю цього поняття. Тому основне завдання цієї статті – сформулювати таке визначення економічної ефективності, яке достатньою мірою відповідало би загальній концепції теорії управління ефективністю.

Розглянемо два підходи до розуміння цього поняття: при командно-адміністративній і ринковій економіках, так як вони дають дещо різне трактування цього поняття.

У багатьох радянських працях, зокрема економічних [6,7,8], в основу цієї категорії лежить поняття “ефект”, тобто отримання кінцевого результату. Тому у числі своїх основних принципів ефективності передбачається постійне врахування всіх видів ефектів (економічний, соціальний, науково-технічний), які відображають збалансований розподіл ресурсів з метою гармонічного задоволення потреб суспільства. Слід зазначити, що показники ефекту є за своїм економічним змістом абсолютними, тоді як показники ефективності є відносними і характеризують ступінь віддачі вкладених ресурсів.

Найповнішим, на нашу думку, є визначення економічної ефективності у такому вигляді: “Економічна ефективність – це узагальнений показник, що характеризує ступінь досягнення і темп соціально-економічного прогресу соціалістичного суспільства і включає в себе розрахунок різноманітних кількісних показників, які з фінансової, технічної сторони оцінюють діяльність підприємства” [9].

Тобто в загальному радянському трактуванні “економічна ефективність” розглядається як сукупність усіх показників економічної оцінки певного економічного процесу або діяльності підприємства.

За ринкової економіки ситуація дещо змінилася. На всіх етапах соціально-економічного розвитку при будь-яких економічних формаціях, формах і методах господарювання велика увага приділяється саме економічній ефективності функціонування окремих процесів.

У загальному вигляді поняття “ефективність” навіть за ринкової економіки означає отримання певного виду ефекту, кінцевого результату. При цьому, коли мова йде про економічну ефективність, то результат порівнюється з витратами [10]. В цьому аспекті можна привести таке трактування цього поняття: “економічна ефективність – мінімум приведених витрат, мінімальний термін окупності капітальних вкладень при порівнянні декількох варіантів господарчих чи технічних рішень” [11]. Виходячи з цього визначення, слід зазначити, що перераховані фактори (складові ефективності) не завжди можуть і повинні мати місце при розрахунку економічної ефективності різних економічних процесів.

За визначенням відомого українського економіста Мочерного С.В. “Ефективність – досягнення найбільших результатів при найменших витратах живої чи уречевленої праці. Це конкретна форма прояву закону економії часу” [12].

Український автор Ястремський О.І. дає таке трактування цього терміну: “Ефективність – це комплекс заходів, які допомагають підприємству досягти певного рівня якісних і кількісних показників, які впливають на досягнення цілей і задач системи” [13].

Представляє інтерес думка закордонних вчених. Наприклад, американський вчений Ф.У. Тейлор вважає, що ефективність – це “мистецтво знати точно, що слід робити і як це робити найбільш дешевим способом” [15]. Німецькі вчені В. Зигерт і Л. Ланг визначають ефективність як “якісне управління усіма можливим процесами з метою отримання кінцевого результату з ознаками економічності та раціональності” [16].

Аналітичний огляд великої кількості поглядів вчених на поняття “ефективність” дозволяє стверджувати, що зараз існує велика кількість різноманітних визначень цього поняття. Проаналізувавши та узагальнивши різні визначення економічної ефективності, знайдемо одну принципову відмінність між трактуваннями у ринковій і командно-адміністративній економіках. У ринковій економіці поряд з фінансовими, технічними, тобто кількісними показниками, з’являються якісні показники, які характеризують ступінь відповідності системи певним вимогам. Головною відмінністю якості є її визначення з використанням особливих ознак, тобто конкретних властивостей, що закладені при технологічному проектуванні і які проявляються при споживанні.

І дійсно, оцінити діяльність підприємства не можна за допомогою лише кількісних показників (наприклад, обсяг реалізації товарів, прибуток, рентабельність, продуктивність та інші). Для повної та всебічної оцінки діяльності підприємства або окремого економічного процесу необхідно визначити і такі показники якості, як надійність, економічність, ступінь задоволення потреби, якість трудового життя, відповідність інноваціям.

З точки зору поєднання кількісних і якісних ознак у категорії “економічна ефективність” найбільш повним, на думку авторів, є визначення Архіпової Н.І.: “Ефективність – це економічна категорія, що кількісно і якісно характеризує ступінь досягнення системою поставленої перед нею мети і параметри порівняння даної системи з іншою” [14]. Мета в даному визначенні – це не лише отримання високих фінансових показників, а й міра задоволення кінцевих споживачів виготовленою продукцією або послугами.

Зробивши аналіз наведених визначень економічної ефективності авторами були виокремлені такі основні елементи, взаємозв’язок яких і формує зміст цього поняття:

- можливість оцінити ступінь досягнення поставленої мети як з кількісної, так і з якісної позиції;
- необхідність використання системного (комплексного) підходу для розрахунку економічної ефективності;
- врахування фактору часу і фактору обмеженості усіх ресурсів, необхідних для розрахунку економічної ефективності.

Якщо ж систематизувати наведені вище визначення ефективності, можна сформулювати наступне власне визначення ефективності: ефективність – економічна категорія, що представляє собою результувальну продуктивності, результативності та успішності функціонування певного процесу або суб'єкту господарювання. Це головний критерій для комплексної оцінки певного процесу і комплексна стратегія, направлена на досягнення місії та завдань окремого процесу чи суб'єкту господарювання.

Наведене визначення дозволяє сформулювати основні складові ефективності, що є невід'ємними від його змісту:

- багатоаспектність та складність;
- невизначеність;
- кількісна та якісна спрямованість.

Багатоаспектність та складність як характерні властивості ефективності проявляються у різних її аспектах. Як характеристика господарської діяльності ефективність поєднує у собі не лише економічні, а й соціальні, політичні, технічні та технологічні ознаки. Тому врахування цих ознак є обов'язковим при прийнятті економічних рішень в умовах обмеженості ресурсів.

Невизначеність є невід'ємною від ефективності, так як дія наведених вище ознак є неоднорідною та важко прогнозованою. Акцентувати увагу на цій властивості ефективності важливо насамперед тому, що оптимізувати на практиці розрахунок ефективності, ігноруючи дію зовнішнього та внутрішнього середовища, безперспективно.

Характеристика кількісної та якісної спрямованості ефективності була наведена вище. До цього слід додати, що для повної та всесторонньої характеристики певного процесу чи явища або підприємства у цілому необхідно надати як кількісну, та якісну характеристики.

Таким чином, розглянувши два різні підходи до визначення економічної категорії “економічна ефективність”, характеристику її властивостей, необхідно зробити ряд висновків. По-перше, існує великий інтерес до формування визначення загального поняття “економічна ефективність”. Це пов'язано з тим, що саме ефективність є головним інструментом розкриття переваг різних форм господарювання. По-друге, у визначеннях можна побачити певну розбіжність між підходами до поняття ефективності при різних економічних системах. Ця розбіжність є досить суттєвою, так як до категорії вводиться нова група показників – показники якості. По-третє, при всій різноманітності трактувань даної економічної категорії спостерігається тенденція пошуку універсального поняття. Тому в даному дослідженні і було розроблено універсальне поняття “економічна ефективність”, яке в подальшому може використовуватись для будь-яких процесів і систем, у тому числі економічних.

Література

1. Примеры расчета экономической эффективности от внедрения мероприятий по новой технике. – К.: Министерство строительства и эксплуатации автомобильных дорог УССР, 1986. – 59 с.
2. Критерии и показатели социально-экономической эффективности. – М.: Наука, 1981. – 243 с.
3. Методика определения экономической эффективности рационализаторских предложений в народном хозяйстве. – М.: Экономика, 1977. – 45 с.
4. Методологические вопросы определения экономической эффективности. – М.: Наука, 1975. – 230 с.
5. Социально-экономическая эффективность перспективных вложений. – М.: Мысль, 1979. – 239 с.
6. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – 2-е изд. – Т. 26, ч. II. – С.608.
7. Чирков В.Г., Расчеты экономического эффекта новой техники. – К.: Техника, 1984. – 181 с.
8. Бурчинский Р.Б., Мырошников П.С., Экономическая эффективность новой техники. – К.: Научная мысль, 1987.– 145 с.
9. Кац И.Я. – Экономическая эффективность деятельности предприятий (анализ и оценка) – М.: Финансы. – 1987 – 192 с.
10. Нагорская М.Н. – Эффективность производства: роль управленческого персонала – Донецк: ИЭП Ман Украины, 1998, – 240 с.
11. Универсальный экономический словарь. Менеджмент, маркетинг, реструктуризация. – К: Поисково-издательское агентство “Книга памяти Украины”, 1999, – 392 с.
12. Економічний словник-довідник за редакцією С.В Мочерного. К.: “Феміна”, 1995, – 249 с.
13. Ястремський О.І. – Мікроекономіка, К.: “Наукова думка”, 1995. – 457 с.
14. Архипова Н.Н., Кульба В.В., Исследование систем управления. Учебное пособие для ВУЗов. – М.: Наука, 2002.- 379 с.
15. Симонов П.Ф. – Підвищення ефективності праці: методологічні аспекти. – М.: Наука, 1975. – 125 с.
16. Зигерт В., Ланг Л., – Руководить без конфликтов: Сокр. пер. с нем. / Науч. ред. и авт. А.Л. Журавлев. – М.: Экономика, 1990. – 335 с.